

POMPEU FABRA: SISTEMATICITAT I PERVIVÈNCIA

M. Teresa Cabré

Universitat Pompeu Fabra, IEC

El propòsit que em mou en aquesta intervenció, atès que no em considero una especialista en Fabra, és simplement donar una visió personal estructurada sobre un personatge universal que va fer esdevenir la llengua catalana una llengua de cultura apta per a tots els usos, una llengua moderna i codificada que permetia vertebrar la identitat nacional.

He titulat la meva conferència: «Fabra: sistematicitat i pervivència» perquè parteixo d'una doble idea: en primer lloc, que si Fabra va poder fer l'obra que va fer en un període de temps relativament breu és perquè posseïa unes qualitats naturals singulars que li ho van permetre; i en segon lloc, penso que l'obra que Fabra va construir durant els primers trenta anys del segle passat es va fonamentar en uns principis que encara avui, no només són plenament actuals, sinó que s'han utilitzat com a base per a l'actualització de la normativa un segle més tard.

Partiré doncs d'aquests dos principis per desenvolupar aquesta intervenció sobre Fabra.

1. POMPEU FABRA: LA VIDA EN POCS MOTS

Com s'ha repetit en les biografies de Fabra i s'ha dit repetidament en les conferències d'aquest 150è centenari del seu naixement, Fabra va néixer a la vila de Gràcia en una família catalanista republicana. El seu pare va ser el primer alcalde republicà de Gràcia quan va esdevenir la II República espanyola. Després de cursar el batxillerat, va entrar en l'Escola d'Enginyers de Barcelona on es va especialitzar en enginyeria química. Va freqüentar des de jove cercles culturals com el de la revista *L'Avenç*. Es va casar amb Dolors Poch i van tenir tres filles. Va ocupar una càtedra a l'Escola d'Enginyers de Bilbao per concurs fins que el 1912 va poder tornar a Barcelona, on s'integra a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans i, dins de les Oficines Lexicogràfiques, elaborarà la seva tasca normativa. Va ocupar la Presidència de la Secció Filològica durant 31 anys, des del 1917 fins a la seva mort a l'exili el 1948.

El 1939 marxa a l'exili sense haver tingut mai cap càrrec polític explícit, però la seva popularitat i el símbol que representava van ser tan importants que només així es justifiquen les paraules de Queipo de Llano: «Cuando la guerra haya terminado, Pompeyo Fabra y sus obras irán arrastrados por las Ramblas». I així va ser, el domicili de Fabra va ser assaltat i la seva biblioteca cremada.

Fabra va ser condemnat per la dictadura: «inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional». Es va prohibir, fins i tot, que la premsa donés la notícia de la seva mort a Prada de Conflent el 1948.

Però més enllà de la seva biografia, Pompeu Fabra va ser un personatge singular: un home d'idees clares, decidit, perseverant, amb una gran capacitat i voluntat de treball, institucionalment lleial i un gran sentit pràctic. Al costat d'aquestes característiques era un bon comunicador i un estratega envejable.

Pla (*Homenots*, 1969) va dir de Fabra: «Ha estat el ciutadà d'aquest país que, havent-se proposat obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible».

2. POMPEU FABRA: EL PROJECTE

La consciència lingüística de Fabra —diuen els seus biògrafs— va sorgir quan un dia que escrivia una carta als seus nebots, amb qui lògicament sempre parlava en català, es va adonar que havia encapçalat la carta amb un «Queridos sobrinos...».

Aquesta situació paradoxal tot just observada el va dur, decidit com era, a buscar les eines en què podria basar l'aprenentatge del català escrit i es va trobar amb un panorama desolador: una ortografia anàrquica, unes gramàtiques gens orientatives i uns diccionaris plens de castellanismes.

La situació en què es trobava la llengua en aquells moments la resumeix molt bé el fragment de Solà (2006: 8):¹

¹ SOLÀ, Joan (2006): *Pompeu Fabra i Poch. Semblança biogràfica*. Conferència pronunciada davant del Ple de l'IEC el dia 12 de desembre de 2005.

a final del segle XIX el català es troba profundament castellanitzat en el lèxic i en la sintaxi. Sobretot en la llengua escrita, el perill d'una total identificació amb el castellà era imminent i el resultat tenia i té un nom eloqüent: patuès o parla menyspreable, vergonyosa. L'home cultivat no usava el català fora dels àmbits esmentats [es refereix a la poesia, el teatre, el periodisme i la novel·la], i, encara, en general, només en poesia, i estava convençut que això era la cosa normal.

L'objectiu, doncs, que es va marcar Pompeu Fabra va ser de dotar el català de les eines que podien fer-lo esdevenir una llengua de cultura. I es va preparar a consciència de manera autodidàctica i va adquirir una formació que, com va demostrar en el Congrés Internacional de la llengua Catalana de 1906, destacava per damunt dels altres, fins i tot dels personatges més reconeguts.

Pompeu Fabra era un home poliglòt, interessat per les gramàtiques, i s'havia format com a enginyer, preparació que —pel que es diu— li havia donat un mètode d'acció inspirat potser en la manera com l'enginyeria s'enfronta a la resolució de problemes: definir el problema, estudiar com problemes semblants s'han resolt anteriorment, analitzar la singularitat del context i actuar amb esperit pràctic i sentit comú. Fabra es posava en situació de resoldre un problema: el problema de la situació deteriorada de la llengua a causa dels més de dos segles de prohibició de l'ús formal i d'interferència d'una altra llengua imposada. Calia actuar eficientment i fer-la esdevenir una llengua ben codificada útil per a totes les situacions i en un context territorial que ultrapassava els límits de Catalunya.

El model de llengua de cultura a què Fabra aspirava per al català era «forjar la llengua moderna que hauria esdevingut sense els llargs segles de decadència nacional i de supeditació a una llengua forastera» (Sollà 2006: 24, citant una conferència de Fabra feta a l'Ateneu barcelonès el 1932).

I per assolir aquest model, Fabra es va basar en el coneixement del passat de la llengua, el coneixement dels dialectes, l'observació de la llengua viva i el model de les llengües de l'entorn, fonamentalment les llengües romàniques.

Sabia que era imprescindible d'unificar l'ortografia, de formular regles gramaticals útils, però simples, de depurar el lèxic de castellanismes i d'inspirar-se en solucions de les llengües de base llatina del seu voltant.

I va aconseguir construir una llengua moderna, nacional, referencial, composicional, reflex de la llengua parlada, clara, lògica, autònoma i germana de les altres llengües de cultura.

3. ALLÒ QUE L'OBRA DE FABRA VA REPRESENTAR

Fabra era a començos del segle XX, com ja hem dit, un dels lingüistes més ben preparats per a la idea que tenia un polític de gran envergadura, aleshores encara President de la Diputació de Barcelona, i a partir de 1914 President de la Mancomunitat catalana: la construcció d'un país modern, la superació d'un model d'estat anacrònic, la reivindicació d'una nació sobre la base de la identitat i pivotada en la llengua i la cultura, però també en la innovació i el progrés.

En un moment en què el concepte de nació s'associava a l'existència d'un estat, Prat de la Riba volia construir un país, Catalunya, amb una sèrie d'estructures d'estat. I per fer-ho necessitava que la llengua catalana fos plenament útil i catalitzadora de la identitat.

Podem dir que sortosament Prat de la Riba va coincidir amb Fabra en el somni de construir una nació amb una llengua, plenament codificada i apta per a tots els usos, també els formals i els literaris. I va confiar en la persona de Pompeu Fabra dins de la Institució que Prat va promoure crear el 1907, l'Institut d'Estudis Catalans.

Així, Pompeu Fabra es va incorporar el 1912 a la Secció Filològica de l'Institut, creada el 1911, i va retornar definitivament de Bilbao. El 1913 s'unificaria l'ortografia, inicialment a través de les *Normes Ortogràfiques*, el 1918 apareixeria la *Gramàtica Catalana* que l'Institut va adoptar com a oficial, i el 1932 es publicaria el *Diccionari General de la Llengua Catalana*.

Aquestes tres eines per si soles, tot i que l'obra de Fabra va molt més enllà de les obres normatives, asseguraven la fixació d'una llengua moderna. I així Fabra ha estat considerat el seny ordenador de la llengua catalana, l'arquitecte o el constructor del català modern, l'artífex de la llengua nacional.

4. LA PERVIVÈNCIA DE L'OBRA DE FABRA

Gràcies a Fabra la llengua catalana, que va tornar a ser prohibida durant els més de quaranta anys de la dictadura franquista, disposava d'un model a seguir i, quan es van recuperar les institucions d'autogovern amb la democràcia, el model lingüístic en què novament s'havia de treballar ja no partia de zero, sinó de l'obra de codificació de Fabra.

Fabra va deixar un model en què encara avui s'inspira l'Institut d'Estudis Catalans, un model que prescriu sobre la base de la descripció prèvia, un model flexible i amb capacitat d'adequar-se a circumstàncies expressives i comunicatives diverses, un model que Sanchis Guarner i Francesc de Borja Moll havien adequat a València i a les Balears.

Amb el pas dels anys aquest model ha perviscut i s'ha projectat en les tres noves obres de l'Institut: el *Diccionari de la Llengua Catalana* (1985 i segona edició de 2007), la *Gramàtica de la Llengua Catalana* (2016) i l'*Ortografia Catalana* (2017).

Tot ha estat possible perquè Fabra «no va abandonar mai ni la tasca ni l'esperança».